

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2019-1-4>

УДК 78 : 37.015.31 - 055.62 (М.Монтессорі)

Войтко Тетяна Олександрівна,*викладач музично-теоретичних дисциплін та спеціального фортепіано,
Старокостянтинівська ДМШ ім. М. Кондратюка, м. Старокостянтинів,
Хмельницька область, Україна, taniavoytko@i.ua*

МУЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ У СИСТЕМІ М. МОНТЕССОРІ

На основі власних спостережень за роботою педагогів харківських україномовних закладів дошкільної освіти – дитячого центру «Світ дитини Montessori» та його філії автор статті описує складові процесу музичного розвитку дітей дошкільного віку, особливості застосування дидактичних матеріалів і методів у системі М. Монтессорі. Розкрито змістове наповнення «уроку тиші» й музичних занять, що проводяться в зазначених закладах, наведено приклади вправ, які розвивають увагу, спостережливість дитини та її музичні здібності – музичний слух, пам'ять, музичну інтонацію.

Ключові слова: система М. Монтессорі, музична складова системи М. Монтессорі, музичний розвиток дошкільників, харківські україномовні заклади дошкільної освіти, «уроки тиші».

Система М. Монтессорі, розроблена італійською лікаркою і педагогинєю понад століття тому, спрямована на розвиток фізичної, психічної та духовної сфер особистості дитини, є досі актуальною – про це свідчить значна кількість садочків, що працюють за цією методикою в багатьох країнах світу, зокрема й в Україні. Нині спостерігається значний попит педагогів і сучасних матерів на різноманітні розвивальні методики дітей раннього віку. Система ж М. Монтессорі – одна з найпопулярніших серед батьків і педагогів та викликає дискусії щодо її переваг та реалізації в умовах різних дошкільних навчальних закладів і сім'ї.

Система М. Монтессорі є предметом досліджень сучасних науковців

різних країн, зокрема, Росії (В. Кондакова, Д. Сороков М. Богуславський, М. Буторіна, А. Губін, М. Радіонова, Д. Сороков, М. Сорокова, К. Сумнітельний, С. Сумнітельна та ін.). Українські науковці досліджують психолого-педагогічні основи розвитку дітей у цій системі (В. Бондар, А. Ільченко), освітню систему (І. Диківська, Т. Поніманська), використання ідей Монтессорі у спеціальній педагогіці (А. Ільченко), можливості створення української моделі закладу Монтессорі (Б. Жебровський), а також аспекти педагогічної системи Монтессорі – особливості відносин дорослого і дитини (С. Білецька), індивідуальне виховання (І. Дичківська) та ін.

Музичний компонент системи педагогині не достатньо досліджено (аспект раннього розвитку дітей, зокрема й

музичного, у системі Монтессорі описано В. Рагозіною), можливо через те, що М. Монтессорі не ставила за мету музичний розвиток дитини – він відбувався в контексті сенсорного розвитку (розвитку відчуттів) дитини. Попри це в сучасній практиці роботи закладів дошкільної освіти, зокрема й в Україні, накопичується досвід реалізації музичного розвитку на засадах педагогіки М. Монтессорі, що потребує його вивчення й опису. З огляду на це **мета нашої статті:** описати музичну складову системи М. Монтессорі на основі власного спостереження за роботою педагогів в україномовних дитячих садках м. Харкова, які працюють за цією методикою; описати музичні інструменти, методи і прийоми музичного виховання, що використовуються в сучасній практиці роботи з дітьми дошкільного віку в цих закладах.

Як вже зазначалось, система М. Монтессорі цілісно розвиває особистість дитини у поєднанні всіх її сфер. Тому викоремлення музичної складової методики є певною мірою штучним. Однак, хоча опис всієї системи педагога не є предметом нашого дослідження, маємо стисло означити позиції, що лежать у основі методики М. Монтессорі, адже вони складають підґрунтя і музичного розвитку дитини.

Монтессорі-система – це дитина, навколишнє середовище і вчитель. Дитині надається можливість найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної діяльності в створеному педагогом просторово-предметному середовищі.

Занурена у спеціальне середовище, дитина може розвиватися в її власному темпі та відповідно до здібностей. Для цього педагог виконує роль наставника, який уважно відстежує індивідуальний розвиток дитини, заохочує до цікавої діяльності, надає дидактичні матеріали, які відповідають природним потребам дитини і допомагає в оптимальному їх використанні. Робота дитини з різноманітними дидактичними матеріалами сприяє її цілісному розвитку, збагачує різні види сприймання, розвиває пізнання і мислення дитини, привчає до самостійності.

Дошкільники займаються у кімнаті, що розподілена на зони: практичного

життя (дитина вчиться обслуговувати себе самостійно), сенсорного розвитку (з матеріалами для розвитку слуху, зору, нюху, тактильних відчуттів, розпізнавання і розрізнення висоти, довжини, ваги, кольорів, шумів, запахів, форм різних предметів), математичного розвитку (дитина вчиться рахувати, писати числа, віднімати, додавати, множити, ділити), мовленнєвого розвитку (матеріали для цієї діяльності), космічну зону (з макетами планет, малюнками явищ та ін.). Усі меблі маленького розміру – для зручності їх пересування по кімнаті в разі необхідності. Кожна дитина має власний простір – килимок або місце, за яким вона працює. Усі дидактичні матеріали містяться в одному екземплярі, що виробляє в дітей вміння чекати і ділитися. Обов'язковим є повернення всіх матеріалів на місце по закінченню роботи – так дітей навчають організованості.

Одним із перших україномовних садочків Монтессорі у м. Харкові є «Світ дитини» (адреса: вул. Бакуліна, 33), (засновник і директор Каледа Віолетта). Відвідуючи цей заклад, ми помітили багато відмінностей від традиційного для нас дитячого садка. Зокрема, тут немає типового поділу дітей на вікові категорії – у різновікових групах діти адаптуються до дорослого життя. Проводяться заняття індивідуальні або в невеликих підгрупах (2–3 дитини). Традиційним і обов'язковим є групове заняття – так зване **коло**. Щоразу це заняття має свій контекст і пов'язане з обговоренням подій, які відбуваються у житті дітей вдома або в садочку. Тут вихователь розповідає казки, історії з життя, діти разом щось розглядають, обговорюють. Наприклад, восени – вивчають овочі та фрукти, пробують їх на смак, вчать молоти зерно і місити тісто; взимку дізнаються про властивості води, розтоплюючи сніг над свічкою або вивчаючи новорічні пісні. Тут відзначають дні народження, граються в ігри. Коло завжди веде наставниця, але вона лише допомагає спільній розмові [3]. Цікаво, що під час ігор вмикають музику – діти можуть під неї крокувати (для цього на підлозі є жовта лінія у формі еліпсу) або просто слухати спокійну музику, відпочиваючи.

Важливою частиною системи М. Монтессорі, що відіграє свою роль у музичному вихованні дітей, є **«уроки тиші»**. Як пояснює Віолетта Каледа, «уроки тиші» тривають від 1 до 5 хвилин, упродовж яких відбувається відпочинок центральної нервової системи дитини й водночас тренування її волі. Педагог показує, як треба правильно сидіти, звертаючи увагу дітей на те, як лежать руки і як на підлозі стоять ноги, на правильну поставу, на подих із закритим ротом. Дітей поступово привчають бути нерухомими і мовчазними – тільки в таких умовах вони можуть звернути увагу на різні звуки свого організму [3].

За нашим спостереженням, починається «урок тиші» з того, що діти повільно прикривають очі долонями – так у них напружуються інші органи чуття, насамперед слух. Такі уроки часто поєднують з музичним заняттям – музичний керівник пропонує дітям рухатися дуже обережно і тихо, щоб шумів і звуків було якомога менше. Потім він пошепки звертається до однієї дитини із проханням нечутно встати і сісти на стільчик. Коли ця дитина виконує завдання, інші уважно чекають, коли їх викличуть, і намагаються не ворухитися. Глибока тиша в кімнаті може порушуватися лише диханням дітей та їхніми мимовільними рухами. Упродовж цієї вправи більшість дітей із подивом виявляють, що звук і рух пов'язані між собою, і що будь-який, навіть найобережніший рух, викликає звук або шум.

Наведемо декілька **вправ**, які проводять на «уроках тиші» в садочку «Світ дитини»:

«Звук всередині нас» (використовуються звичайні сухарики й сушки). Вимикаються усі джерела звуків. Вправа: дитина закриває вуха долонями і прислухається. Перше, що вона має почути, – це биття власного серця, потім – своє дихання. Наступна частина завдання – педагог просить дитину покласти до рота сухарик, сісти в початкову позицію, закрити вуха долонями і прожувати сухарик. Далі дитину запитують: на що був схожий звук у її голові, яким він був, тихим чи гучним? Така вправа знайомить дитину із світом всередині себе, вчить направляти увагу всередину себе, аналізувати свої відчуття.

«Спіймай дзвіночок»: кожній дитині по черзі пропонують заплющити очі. Педагог дзвенить біля дитини у дзвіночок. Завдання дитини «спіймати» дзвіночок заплющеними очима.

«Говоримо пошепки». Діти розміщуються по великій кімнаті обличчям один до одного. Вправа: розмовляти одне з одним спочатку голосно, але поступово стишувати свій голос, намагатися почути один одного та вести діалог. Також можна ускладнювати завдання: відсідати далі один від одного, заплющувати очі, щоб не бачити міміки співрозмовника. Таке заняття вчить слухати і чути одне одного.

«Відгадай, що за звук». Для вправи потрібні добре знайомі дітям різні предмети, які створюють звуки. Вправа: педагог бере кожний предмет і добуває із нього звук (наприклад, шарудіння аркушем паперу), дитина із заплющеними очима вгадує предмет. Якщо в дитини з першого разу не виходить відгадати, що це за предмет, потрібно з цим самим предметом зробити якусь іншу дію, щоб звук змінився (наприклад, розірвати аркуш). Гра вчить прислухатися до звуків. Подібним чином можна вгадувати звуки, які демонструють тварини, музичні інструменти, транспорт.

Такі вправи проводять одночасно з **музичними заняттями**, де дітей знайомлять з творами композиторів різних епох та національностей, надаючи перевагу образним творам (Е. Гріг. «Ранок», П. Чайковський. «Хвороба ляльки», «Похорони ляльки», «Нова лялька», М. Лисенко. «Елегія», М. Качурбіна «Ведмедик з лялькою танцюють полечку»). Частою практикою на заняттях музикою є озвучення на шумових інструментах дитячих пісеньок, які діти добре знають «Іди, іди дощику», «Баба сіяла горох», «Печу, печу хлібчик» (тут діти не лише мають змогу проявити свою творчість, працюючи із шумовими інструментами, вчать порівнювати та співвідносити шуми, але й вчать відтворювати ритм пісні).

М. Монтессорі стверджувала, що сприйняття кожною окремою дитиною світу звуків відбувається завдяки порівнянню шумів, що створюються будь-яким рухом, із тишею спокою. На її думку, так потрібно виховувати і сприй-

няття музики. Вправи, що тренують здібність до таких порівнянь, сприяють формуванню у дітей слухової уваги та інтуїції.

У 2017 р. відкрився ще один заклад – «Світ дитини Монтессорі» (філія) (адреса: вул. Підлісна, 1-А, засновник і директор Каледка Віолетта). Музичне заняття тут триває близько 30 хвилин і проводиться в колі. Вправи навчають дітей правильно дихати (для того, щоб вони вміли співати, видихаючи повітря), інтонувати, розвивати ритмічне чуття (у ході відбивання ритму чи марширування в такт). Спостереження за музичними заняттями засвідчили, що поряд із методами, характерними для музичного виховання саме за методикою М. Монтессорі, тут застосовують і методи музичних систем Ж. Далькроза і К. Орфа.

Відзначаємо на музичних заняттях проведення різних вправ.

Вправи на дихання:

- надуваємо «кульку» щокими (вдишаємо) і лопаємо її (швидко видихаємо);

- набираємо повітря і, вдихаючи із закритим ротом, тягнемо всі один звук, прислухаючись до його звучання, щоб він був у всіх ідентичним;

- «покладемо» нотку в долоню – сховали, тоді відкрили і подмухали на неї теплим повітрям, тоді холодним.

Вправи на розвиток звуковисотних відчуттів:

- покажемо напрямок руху звуків рукою (це прості мелодичні звороти I-VII-I; I-II-I; I-II-III, які викладач наспівує на мурмурандо);

- проплескуємо ритми власних імен;

- відгадуємо мелодію пісні – викладач наспівує її на мурмурандо, а діти відгадують та ін.

Вправи на розвиток ритмічного відчуття:

- відгадуємо за проплесканим ритмом своє ім'я;

- виконуємо пісні під власний ритмічний супровід.

Цікаво було спостерігати як діти виконують пісні. Так, спів пісні «Баба сіяла горох» супроводжувався плесканням ритму (четвертні проплескували в долоні, а половинні – по колінцях); виконання пісні «Куй, куй ковалі» відбува-

лося з показом рухів: діти ситять у колі, на слова «куй, куй ковалі» – підіймають по-черзі то праву, то ліву ногу, «а старого коваля» – діти зсуваються всередину кола, «посадили на коня» – розсуваються з кола.

Розвиток музичного слуху. М. Монтессорі вважала, що музику потрібно починати вивчати з уміння розрізняти звуки, які оточують дитину, зокрема й різноманітні шуми. Для цього в садочках використовують шумові циліндри і дзвіночки. Циліндри: у класичному вигляді цей матеріал виглядає, як два ящики з червоною та синьою кришками. У кожному лежить по шість циліндрів з кришками того ж кольору. У циліндрах містяться наповнювачі, які видають шум різної гучності, якщо їх потрясти. При цьому, кожному циліндру з червоною кришкою відповідає по рівню гучності циліндр із синьою кришкою. Циліндри, які шумлять однаково гучно, мають на дні помітки однакового кольору.

Наступним етапом розвитку музичного слуху є *робота із дзвіночками*, які винайшла учениця Монтессорі – Маккероні. Під час використання таких дзвіночків лише вухо є єдиним органом, який сприймає інформацію. Комплект матеріалів складається із двох серій (еталонної та робочої) дзвіночків, що звучать, починаючи від низько звуку «до» першої октави і закінчуючи високим звуком «до» другої октави. До еталонної серії входять дзвіночки на чорних та білих основах, які відповідають чорним та білим клавішам фортепіано. У робочій серії основа зроблена із натурального лакованого дерева, зазвичай світло-коричневого кольору. Обидві серії розміщуються на спеціальних підставках, еталонна – на зеленій, а робоча – на чорно-білій, яка нагадує клавіатуру фортепіано. Чорні та білі дзвіночки стоять на зеленій частині за відповідними чорними і білими прямокутниками; коричневі дзвіночки розміщені на чорних і білих прямокутниках. Також у комплект входить дерев'яний молоточок, призначений для звуковидобування, і паличка із фетровим наконечником, якою зупиняють звукові коливання.

У 3–6 років (сензитивний період) дітям слід слухати та порівнювати звучання дзвіночків, – це сприяє розвит-

ку абсолютного слуху. З допомогою дзвіночків, які мають різну висоту звуку, діти можуть порівнювати їх висоту, створювати власні мелодії.

Ще одним інструментом, який використовують у музичному вихованні Монтессорі, є *металофон*, побудований у дві октави: перша і мала. Діти вдаряють дерев'яною паличкою по пластинці і слухають звучання. Також на музичних заняттях часто використовують підручні матеріали: горіхи, папір, фольгу, які стають шумовими інструментами для елементарного дитячого музикування.

Отже, *складові музичного розвитку включають*: «уроки тиші», гру на шумових інструментах, гру на металофоні та дзвіночках, знайомство з творчістю композиторів різних епох та національностей, спів дитячих пісень, який супроводжується рухами під музику. Важливо зауважити, що поняття тиші і тут є одним із важливих складових методик. Діти прислухаються до звучання музичних інструментів і відзначають момент, коли вони повністю перестають звучати (наприклад, трикутник), таким чином відбувається вслуховування в тишу. Ще діти вчать проспівувати пісню внутрішнім слухом, відтворюючи при цьому рухи мелодії.

Зазначимо, що сьогодні значна кількість педагогів і батьків апробують як всю методику, так і окремі методи, зокрема й ті, що стосуються музичного розвитку дитини. Свідченням цього є значна кількість відеороликів у мережі Інтернет з коментарями і авторів, і відвідувачів сайту. Вважаємо, що певна користь цих відеоматеріалів полягає в тому, що вони дають уявлення про роботу з матеріалами (особливо з шумовими циліндрами, дзвіночками та ін.) та ідеї для занять, однак розпочати використання методики М. Монтессорі необхідно із вдумливого вивчення її основ у наукових посібниках.

Висновок. Отже, методика Марії Монтессорі відповідає вимогам гуманної педагогіки, згідно з ідеями якої в центрі процесу дошкільної освіти перебуває неповторна особистість дитини. Велика увага приділяється гармонійному розвитку вихованців, розвитку усіх модусів сприйняття у ході «уроків тиші», де формується бажання

прислухатися до себе та до світу, бути активним у ньому, а також музичним заняттям, де діти вчаться реагувати на будь-які співвідношення звуків, музикувати.

Ефективність методики М. Монтесорі підтверджується дослідженнями науковців і практиків. Як зазначила Віолетта Каледа, люди, які змінили світ, створили Google, Вікіпедію, Твітер, – усі вони випускники школи Монтесорі: Білл Клінтон, Ларрі Пейдж і Сергій Брін, Габріель Гарсія Маркес та ін. Син Джорд принца Вільям та герцогині Кейт навчається саме в такій школі. А ще школа Монтесорі мала відомих педагогів: це Тетяна Сухотіна-Толстая (донька Л. Толстого), принцеса Діана [2].

Уваги науковців потребує подальше вивчення музичного компоненту методики М. Монтесорі та досвід реалізації в умовах сучасних українських дитячих садків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Білецька, С. В. Особливості відносин дорослого і дитини у педагогічній спадщині мислителів ХХ століття [Текст] : [М. Монтесорі, Р. Штайнер, М. Періх, О. Періх] / С. В. Білецька // Управління школою. – 2015. – № 25/27. – С. 2–29. – Бібліогр.: с. 10, 19–20, 29.

2. В центре Харькова открылся украиноязычный детсад Монтеessori [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://nakipelo.ua/v-tsentre-harkova-pouyavilsya-pervyj-i-edinstvennyj-ukrainoyazychnyj-detsad-montessori/>

3. Дитиною рухає інтерес [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.svetrebenka.com/>

4. Дичківська І. М. Поніманська Т. І. М. Монтесорі: теорія і технологія. – К.: Видавничий дім «Слово», 2006. – 304 с.

5. Жебровський Б. Найсучасніша класика [Текст] : [педагогічна система Монтесорі в садку і школі] / Борис Жебровський // Дошкільне виховання. – 2014. – № 8. – С. 2–5.

6. Коваль О. В. Новаторські ідеї музикантів-педагогів ХІХ–ХХ століть як фундаментальна основа педагогіки музичних здібностей третього тисячоліття [Текст] / О. В. Коваль // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки : Науковий журнал / Міністерство освіти і науки України, Ніжинський державний універси-

тет імені Миколи Гоголя. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – № 3. – С. 129–134.

6. Солдатенко О. І. Концепції музичного виховання і навчання, які застосовуються в Японії для розвитку музичних здібностей учнів // ВІСНИК № 140. Серія : Педагогічні науки 392 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=3083

7. Сорокова М. Г. Система М. Монтеessori: Теория и практика [Текст] : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Г. Сорокова. – М.: Академия, 2003. – 384 с.

8. Улюкаєва, І. Г. Педагогічна діяльність та ідеї Марії Монтеessori [Текст] / І. Г. Улюкаєва // Історія дошкільної педагогіки : підручник. – Київ : Слово, 2016. – С. 145–162. – Бібліогр. в кінці ст.

Войтко Т. А., преподаватель музыкально-теоретических дисциплин и специального фортепиано, Староконстантиновская ДМШ им. М. Кондратюка, г. Староконстантинов, Хмельницкая область, Украина, taniavoytko@i.ua

Музыкальное развитие детей в системе М. Монтеessori.

На основе собственных наблюдений за работой педагогов харьковских украиноязычных учреждений дошкольного образования – харьковского детского центра «Мир ребенка Montessori» и его филиала, автор статьи описывает составляющие процесса музыкального развития детей дошкольного возраста, особенности применения дидактических материалов и методов в системе Монтеessori. Раскрыто содержательное наполнение «уроков тишины» и музыкальных занятий, которые проводятся в этих заведениях, приведены примеры упражнений, которые развивают внимание, наблюдательность ребенка и его музыкальные способности – музыкальный слух, память, музыкальную интонацию.

Ключевые слова: система М. Монтеessori, музыкальная составляющая системы М. Монтеessori, музыкальное развитие дошкольников, харьковские украиноязычные заведения дошкольного образования, «уроки тишины».

Voitko T. O., Teacher of Musical and Theoretical Disciplines and Special Piano, Starokostiantynivsk Children's Music School named after M. Kondratiuk, Starokostiantyniv, Khmelnytsky Region, Ukraine, taniavoytko@i.ua.

Children's musical development in the Montessori educational system

The article is devoted to the musical component of the Montessori educational

system. The method of the research was observation of the teachers' work in Kharkiv Ukrainian language preschool institutions – Kharkiv Children's Centre "The World of the Child Montessori" and "The World of the Child of Montessori" (branch). The author describes the components of children's musical development in the Montessori educational system in the modern conditions of work of preschool educational institutions, implementation of Maria Montessori's own special didactic materials and methods for preschoolers' general and musical development. During the "lessons of silence", preschoolers develop their musical skills in the process of playing the special noise instruments – noise cylinders, phonographs and Macaroni bells, getting acquainted with the works of composers of different eras and nationalities, singing children's songs with movement. The contents of "lessons of silence" and music lessons in the mentioned institutions have been revealed. The author gives different examples of exercises that develop children's attention, observation and their musical abilities – musical hearing, memory, and musical intonation. There are some exercises using in "lessons of silence": "Sound inside us", "Guess the sound", "Catch the Bell" that allow children to analyze their feelings, hear and listen to each other, listen to the sounds of the environment. The article shows how to implement special musical instruments in the Montessori educational system – noise cubes, Macaroni bells, metalophones which promotes development of preschoolers' musical hearing and other children's musical abilities – emotional response, musical memory, etc.

The author concludes that it is important to integrate musical systems J. Dalcroze, C. Orff and M. Montessori into the space of Ukrainian language institutions of preschool education.

Keywords: the Montessori educational system, musical component of the Montessori educational system, musical development of preschoolers, Kharkiv Ukrainian language preschool institutions, "lessons of silence".

Стаття надійшла до редакції 20.12.2018 р.